

Na tym odcinku mamy jeszcze bardzo wiele do zrobienia. Zastanowimy się np. nad udziałem wiernych w liturgii Wielkiego Tygodnia. Jest on stanowczo za słaby i za mały, choć większy niż przed kilku laty. W Wielką Sobotę, na uroczystej Mszy Zmartwychwstania Pańskiego powinno być w kościele tylu wiernych, ilu ich jest na Pasterce każdego roku. W rzeczywistości przychodzi jedna trzecia lub mniej na tę Mszę św., która jest jedną z głównych i najważniejszych w ciągu roku. Mamy więc nad czym pracować, aby w parafiach naszych lepiej realizować to, co wynika z soborowej odnowy liturgii.

Oto inny przykład, wyrastający z postanowień naszego I Synodu katowickiego. W diecezji naszej po I Synodzie na czoło przed katechizacją młodzieży i dzieci wysuwamy katechezę dorosłych. Liturgia na pewno wypłynie na niej jako ważny przedmiot i doniosły temat, którym katolicy świeccy w żywym dialogu będą chcieli się zajmować, ale zwykle stawiają wtedy jeden warunek: by liturgia łączyła się jak najściślej z ich konkretnym życiem codziennym. Egzystencjalna wartość liturgii powinna więc być ukazywana na katechezie dorosłych. Trzeba pamiętać, aby liturgia budziła więcej żywego zainteresowania wiernych. Z doświadczeń wizytacji pasterskich przekonałem się, że ten właśnie cel może być stosunkowo łatwo osiągnięty, jeśli ukazane zostaną egzystencjalne wartości liturgii.

Przed rokiem, na podobnym studium teologicznym, zorganizowanym dla proboszczów i starszych wikarych, omawialiśmy teologię Pisma św. W tym roku mówić będziemy o teologii liturgii. Nie mieliśmy bowiem wykładów z tej dziedziny w czasie pobytu w Seminarium Duchownym lub w czasie studiów uniwersyteckich. Pragniemy tę lukę wypełnić, dlatego wysłuchamy teraz z wielką uwagą kilku ciekawych, dobrze przygotowanych wykładów o teologii liturgii. Powiedzmy sobie przy tym: Z liturgii wychodziły wspaniałe inspiracje dla wielkich chrześcijańskich geniuszy w muzyce, malarstwie, rzeźbie, architekturze i innych dziedzinach sztuki sakralnej, ale największe natchnienie z liturgii czerpali kapłani ci którzy wspinali się na szczyty świętości, i ci, którzy rozwijali bardzo dynamiczną działalność pasterską. Zresztą jedna i druga praca idą zwykle w parze, czerpiąc idee wiodące z liturgii.

KS. STEFAN CICHY

ZGROMADZENIE LITURGICZNE PODSTAWOWYM ZNAKIEM ODNOWIONEJ LITURGII

W nowszych podręcznikach liturgiki oraz w licznych publikacjach liturgistów zagadnienie zgromadzenia liturgicznego wysuwa się na pierwszy plan. Tak na przykład w podręczniku *L'Église en prière (Kościół modlący się)* wydanym w 1961 r. pod redakcją A.—G. Martimorta zgromadzenie jest omawiane przed innymi znakami liturgicznymi zaraz po krótkim ry-

sie historii liturgii i po rozdziale traktującym o prawie liturgicznym¹. W innym podręczniku francuskim, zatytułowanym *Dans vos assemblées* (W waszych zgromadzeniach), wydany w 1971 r. pod redakcją J. Gelineau, już sam tytuł wskazuje na to, jak traktowane jest interesujące nas zagadnienie, natomiast pierwsza z pięciu głównych części nosi nagłówek „Zgromadzenie Ludu Bożego” i obejmuje sześć rozdziałów omawiających tajemnicę zgromadzenia, jego cechy, urzędy i posługi, zagadnienie właściwego uczestnictwa w zgromadzeniu, dni oraz miejsce zgromadzenia². Polski podręcznik pod tytułem *Liturgika ogólna*, który ukazał się w 1973 r. omawia zagadnienie zgromadzenia liturgicznego w pierwszym paragrafie pierwszego rozdziału dotyczącym natury liturgii³. Można by wymienić szereg liturgistów, którzy się interesują zagadnieniem zgromadzenia i na ten temat piszą⁴.

Spośród wielu zagadnień wybraliśmy między innymi zagadnienie zgromadzenia liturgicznego jako przedmiot wykładu w ramach tegorocznego Dnia Teologa. Po wskazaniu na to, że zgromadzenie jest kluczem do zrozumienia odnowy liturgicznej, pokażemy, że nie jest to coś całkiem nowego, ale że jest to powrót do dawnej tradycji. Z kolei popatrzymy na zgromadzenie jako na znak, a na koniec zajmiemy się rolą celebransa w zgromadzeniu.

I. ZAGADNIENIE ZGROMADZENIA KLUCZEM DO ZROZUMIENIA ODNOWY LITURGICZNEJ

Autorzy zwracają uwagę na to, że zgromadzenie jest pierwszą i zasadniczą rzeczywistością liturgiczną⁵ i podkreślają, że jest to jedna z najważniejszych rzeczywistości we współczesnej odnowie duszpasterstwa⁶. Ważność tego zagadnienia akcentują nie tylko autorzy podręczników i artykułów dotyczących liturgii. Ranga zagadnienia znalazła swe odbicie w dokumentach Soboru Watykańskiego II oraz w dokumentach odnowy liturgicznej. E. J. Lengeling wylicza 28 miejsc w różnych dokumentach ostat-

¹ Niemieckie wydanie tego podręcznika nosi tytuł: *Handbuch der Liturgiewissenschaft*, Leipzig 1965, 2 tomy. O zgromadzeniu zob. A. -G. Martimort, *Die Versammlung*, t. 1. 87—120.

² J. Gelineau — F. Sottocornola, L. Della Torre, J. Patino, *Dans vos assemblées. Sens et pratique de la célébration liturgique*, Paris 1971, I, 15—124. — Por. omówienie tej książki w *Collectanea Theologica* 43 (1973) z. 2, 101—107.

³ Ks. Fr. Blachnicki, ks. Z. Bernat, ks. Fr. Greniuk, ks. I. Pawlak, ks. B. Snela, ks. M. Zahajkiewicz, ks. R. Zielasko, *Liturgika ogólna* (Skrypt dla studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego), Lublin 1973, 48—81.

⁴ Przykładowo wymienimy kilku autorów: J. Leclercq, *L'assemblée locale dans la communion de l'Eglise universelle*, La Maison Dieu nr 79 (1964) 81—105; R. Zielasko, *Teologia zgromadzenia liturgicznego*, w: *Wprowadzenie do liturgii* (Praca zbiorowa), Poznań 1967, 125—134; tenże, *Parafia jako zgromadzenie eucharystyczne*, *Studia Theol. Varsav.* 6 (1968) z. 2, 76—105; Mc M. Namara, *Zgromadzenie liturgiczne i kult religijny we wczesnym chrześcijaństwie*, *Concilium* (wyd. polskie) 5 (1969) z. 1, 87—96. Por. także cytowane niżej prace takich autorów, jak: E. J. Lengeling, J. Lécuyer, P. Cneude.

⁵ Por. A. -G. Martimort, *Die Versammlung...*, 88.

⁶ Por. C. Floristan, *Der Gemeindegottesdienst und seine Seelsorgselemente*, *Concilium* 2 (1966) 98.

niego Soboru, które dotyczą zgromadzenia⁷. W *Enchiridion Documentorum Instaurationis Liturgicae* znajdujemy sporo odnośników do haseł *synaxis*, *coetus*, *congregatio* czy *conventus*⁸. Wszystkie te hasła traktują o zgromadzeniu liturgicznym. Bez cienia wątpliwości możemy powiedzieć, że prawda o zgromadzeniu liturgicznym jest naczelną zasadą całej odnowy liturgii. Dlatego dokonuje się dzieła odnowy liturgii, by zgromadzeni wierni mogli lepiej, pobożniej, czynniej i owocniej uczestniczyć w czynnościach liturgicznych. Prawda o zgromadzeniu leży u podstaw wydania specjalnych instrukcji o Mszy św. w małych grupach⁹, czy o Mszy św. dla dzieci¹⁰. Ta prawda znalazła swe odbicie we wprowadzeniach do nowych ksiąg liturgicznych, gdzie najpierw mówi się o zadaniach i funkcjach całego zgromadzenia, a dopiero później o poszczególnych funkcjach¹¹. Możemy więc powiedzieć, że w prawdzie o zgromadzeniu liturgicznym znajduje się klucz do zrozumienia całego dzieła odnowy liturgii.

II. POWRÓT DO TRADYCJI

Czy akcentowanie zgromadzenia liturgicznego nie jest czymś nowym w dziejach Kościoła? Na to pytanie odpowiadamy przecząco podkreślając, że jest to powrót do dawnej tradycji, kiedy świadomość zgromadzenia była żywa¹². *Didache* naucza, że od czasów apostoelskich zgodnie z poleceniem Nowego Testamentu, chrześcijanie musieli się gromadzić, by łamać chleb i dzięki czynić¹³. Obowiązek ten często podkreśla św. Ignacy

⁷ E. J. Lengeling, *Die neue Ordnung der Eucharistiefeier*. Leipzig 1970, 125. — Por. także Kl. Richter, *Messfeier ohne Gemeinde?*, w: *Gemeinde im Herrenmahl. Zur Praxis der Messfeier*, Einsiedeln-Zürich-Freiburg-Wien 1976, 142, przyp. 6.

⁸ *Enchiridion Documentorum Instaurationis Liturgicae I* (1963—1973), composuit et indice auxit R. Kaczynski, Torino 1976 (odtąd skrót EDIL), nn. 328, 331, 370, 532, 536, 549, 551, 856, 866, 907, 916, 905, 923, 928, 930, 953, 1637, 1843, 1847, 2006, 2501, 2979, 2992, 3002, 3067.

⁹ Instrukcja „*Actio pastoralis*” z dnia 15. 5. 1969 r. Zob. EDIL nn. 1843—1857; *Posoborowe Prawodawstwo Kościelne* (odtąd PPK) III, z. 2, Warszawa 1971, nn. 5568—5616.

¹⁰ *Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci z dnia 1. 11. 1973 r.* Zob. EDIL nn. 3115—3169; PPK VII, z. 2, Warszawa 1977, nn. 13344—13434; *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 30 (1977) 71—85 i *Wiadomości Diecezjalne* 45 (1977) 9—24.

¹¹ Por. *Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* nn. 62—64 (wersja w roku 1975 — EDIL nn. 1457—1459; wersja z 1972 r. — PPK VI, z. 2, Warszawa 1975, nn. 11590—11594; wersja z 1969 r. *Wiadomości Diecezjalne* 38 (1970) 19—20). — *Wprowadzenie ogólne do wjaśnienia chrześcijańskiego* 7; EDIL n. 1783; PPK II, z. 2, Warszawa 1970, n. 3401; *Obrzędy chrztu dzieci według Rytuału Rzymskiego*, Katowice 1972, 12. — *Wprowadzenie do nowych obrzędów pogrzebowych* n. 16; EDIL n. 1938; PPK III, z. 2, Warszawa 1971, n. 5301; *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 27 (1974) 4. — *Wprowadzenie ogólne do Liturgii Godzin* nn. 20—22; EDIL nn. 2273—2275; PPK IV, z. 2, Warszawa 1972, nn. 7928—7930. — *Wprowadzenie ogólne do obrzędów bierzmowania* nn. 3—4; EDIL nn. 2605—2606; PPK IV, z. 1, Warszawa 1972, nn. 6855—6858; *Obrzędy bierzmowania według Pontyfikału Rzymskiego*, Katowice 1975, 20. — *Wprowadzenie do obrzędów namaszczenia chorych* nn. 32—34; EDIL nn. 2957—2959; PPK V, z. 1, Warszawa 1974, nn. 9242—9244. — *Wprowadzenie do obrzędów pokuty* n. 8; EDIL n. 3180; PPK VII, z. 2, Warszawa 1977, n. 13521; *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 27 (1974) 300.

¹² Por. J. Lécuyer, *Zgromadzenie liturgiczne: jego fundamenty biblijne i patrystyczne*, Concilium (wyd. polskie) 1 (1965/66) 121—131.

¹³ *Didache*, czyli *Nauka Dwunastu Apostołów* 14,1. Polski przekład w: *Pisma Ojców Kościoła I*, Poznań 1924, 38 (przekład ks. A. Lisieckiego) oraz *Antologia Literatury Patrystycznej*, Warszawa 1975, 20 (przekład ks. M. Michalskiego).

Antiocheński¹⁴. To gromadzenie się na wspólną modlitwę było tak charakterystyczne dla chrześcijan, że podpadało niechrześcijanom pierwszych wieków. Pliniusz Młodszy pisał w liście do Trajana, że chrześcijanie zwykli gromadzić się przed świtem w oznaczonym dniu, by śpiewać hymn Chrystusowi jako Bogu¹⁵. Kiedy Tertulian pisał w *Apologetyku*: „Coimus in coetum et congregationem”¹⁶, każdy ze współczesnych mu wiedział, że chodzi o gromadzenie się chrześcijan, o spotkanie danej gminy celem słuchania słowa Bożego i uczestniczenia w Eucharystii¹⁷. Św. Jan Chryzostom także często mówi o zgromadzeniu¹⁸. Za J. Jungmannem i G. Dixem możemy powiedzieć, że zgromadzenie miało dla pierwszych chrześcijan ogromne znaczenie¹⁹. Istniało wówczas nie tylko przekonanie, że wszyscy razem z kapłanem sprawują liturgię, lecz wyrażało się to także w podziale ról w zgromadzeniu. Już św. Justyn wspomina o lektorach, diakonach i przewodniczącym zgromadzenia²⁰. W późniejszych wiekach, kiedy powstały księgi liturgiczne (VI—XI w.), poszczególne grupy osób pełniące funkcje w zgromadzeniu posiadały własne księgi liturgiczne. Celebrans posługiwał się sakramentarzem, w którym zawarte były oracje i modlitwa eucharystyczna, lektor miał lekcjonarz, diakon — ewangeliarz, członkowie chóru — antyfonarz, a ceremoniarz — tzw. Ordo, zawierające opis ceremonii²¹. Tak było aż do czasu, kiedy na skutek wybujałego indywidualizmu i subiektywizmu kapłani zaczęli odprawiać Eucharystię bez ludu przy bocznych ołtarzach, twarzą do ściany. Zanikło poczucie wspólnoty. Dla kapłana celebrującego bez udziału ludu spisano także fragmenty z innych ksiąg, które były uprzednio wykonywane przez różnych członków zgromadzenia. Tak powstały *Missalia plenaria*, które od XIII w. wypierają sakramentarze²². Sposób odprawiania Mszy św. bez udziału ludu wpłynął na celebrację z ludem. Kapłan wykonywał wszystko w liturgii mszalnej. Liturgia stała się monopolem kleru. Pius Parsch nazwał tę liturgię *Priesterliturgie*²³.

Prawdę o zgromadzeniu odkrył na nowo A.—G. Martimort. Od 1949 roku wracał do tego zagadnienia w artykułach pisanych na łamach *La Mai-*

¹⁴ Np. *List do Efezjan 13,1*, w: *Pisma Ojców Kościoła I*, Poznań 1924, 211; *List do Magnezjan 7,1—2*, tamże 217 n; *List do Filadelfian 6,2; 7,2; 8*, tamże 234 (wszystko w przekładzie ks. A. Lisieckiego).

¹⁵ Por. C. Kirch, *Enchiridion Fontium Historiae Ecclesiasticae Antiquae*, Freiburg — Barcelona — Roma 1956, n. 30.

¹⁶ *Apologeticus* 39, 2 (Corpus Christianorum I, 50). Polski przekład J. Sajdaka w: *Pisma Ojców Kościoła XX*, Poznań 1947, 156.

¹⁷ Por. A. — G. Martimort, *Die Versammlung...*, 88.

¹⁸ Np. *In Annam*, Sermo 5, 1; *In Genesim*, Sermo 6, 1; *In 2 Cor*, Homilia 18, 3. Cyt. za J. Lécuyer, *Zgromadzenie liturgiczne...*, 129 n.

¹⁹ J. A. Jungmann, *Liturgie der christlichen Frühzeit bis auf Gregor den Grossen*, Freiburg Schweiz 1967, 28.30. G. Dix, *The Shape of the Liturgy*, Westminster 1964, 19.

²⁰ Por. I Apologia 67. Polski przekład w: *Pisma Ojców Kościoła IV*, Poznań 1926, 77 (tłum. ks. A. Lisiecki) oraz *Antologia Literatury Patrystycznej*, Warszawa 1975, 97 (tłum. Ks. M. Michalski).

²¹ J. A. Jungmann, *Missarum sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe*, I, Wien — Freiburg — Basel 1962 (5. Aufl.) 138. Por. także Th. Klauser, *Kleine Abendländische Liturgiegeschichte*, Bonn 1965, 51.

²² J. A. Jungmann, *Missarum sollemnia I*, 138.

²³ P. Parsch, *Messerklärung im Geiste der liturgischen Erneuerung*, Klosterneuburg 1935, 191.

son Dieu²⁴. Zagadnienie to uwypuklił potem w wydany pod jego redakcją podręczniku²⁵. Sobór Watykański II i dokumenty odnowy liturgicznej przypominały na nowo ważność zgromadzenia liturgicznego w życiu Kościoła. Art. 28 Konstytucji o liturgii „na pierwszy rzut oka mało znaczący stał się jednym z bardziej istotnych dla odnowy liturgii. Dzięki niemu „odklerykalizowano” liturgię, która przestała być wyłączną domeną hierarchii. Odnowiona struktura zgromadzenia liturgicznego ukazuje, że prezbiter nie jest już więcej — jak to liturgiści często określają — „człowiekiem—orkiestrą”, który sam spełniał wszystkie funkcje liturgiczne. Dzięki specyfikacji funkcji w zgromadzeniu „kapłan-sługa” jest zarazem solistą i dyrygentem koncertu—symfonii”²⁶.

III. ZGROMADZENIE LITURGICZNE JAKO ZNAK

Czym jest to zgromadzenie, którego ważność tak jest akcentowana? A. Graiff podaje taką definicję: „Zgromadzenie jest to zwołane przez hierarchię spotkanie ochrzczonych, celem dokonania akcji liturgicznej”²⁷. Definicja ta jest niepełna, nie wystarczająca. Lepszą definicję znajdujemy w instrukcji *Actio pastoralis* z dnia 15.5. 1969 r. Tam czytamy: „Zgromadzenie bowiem liturgiczne, któremu przewodniczy ten, kto ma władzę zwoływania ludu Bożego, kierowania nim, nauczania i uświęcania, jest **z n a k i e m** (podkr. autora) i narzędziem jedności całego rodzaju ludzkiego, a na pierwszym miejscu Kościoła z Chrystusem... Dokonuje się to i wyraża w sposób rzeczywisty we wspólnym sprawowaniu Eucharystii, zwłaszcza w niedziele i święta, tak przy biskupie, jak i we wspólnocie parafialnej, której duszpasterz zastępuje biskupa”²⁸. Definicja ta ujmuje zgromadzenie na płaszczyźnie znaku. C. Vagaggini rozważając znaki liturgiczne, wyróżnia w nich cztery aspekty: każdy znak liturgiczny jest znakiem przypominającym, znakiem oznajmującym, znakiem zapowiadającym i znakiem zobowiązującym²⁹. Te cztery aspekty trzeba także rozważyć w tym znaku, jakim jest zgromadzenie liturgiczne. Czyniąc to, sięgniemy do Pisma św. i do literatury chrześcijańskiej pierwszych wieków.

1. Zgromadzenie jako znak przypominający

Aktualne zgromadzenie liturgiczne nawiązuje do przeszłości w dziejach zbawienia i przypomina zgromadzenia Ludu Bożego Starego Testamentu oraz zgromadzenia, które powoływał Chrystus Pan. Wielkim dniem zgromadzenia w Starym Testamencie był dzień zawarcia Przymierza pod górą Synaj (Wj 19—20). W tym dniu Izrael stał się *qahal Jahwe*, czyli społecznością powstałą z inicjatywy Jahwe i mającą się rządzić Jego prawem. To zgromadzenie stało się pierwotypedem wszelkich zgromadzeń liturgicz-

²⁴ *L'assemblée liturgique*, La Maison Dieu nr 20 (1949) 153—175; *L'assemblée liturgique, mystère du Christ*, tamże nr 40 (1954) 5—29; *Précision sur l'assemblée*, tamże nr 60 (1959) 7—34.

²⁵ Zob. przypis 1.

²⁶ Ks. J. Grzeškowiak, *Tajemnica Chrystusa i Kościoła w odnowionych znakach liturgii*, *Collectanea Theologica* 45 (1975) z. 2, 89.

²⁷ Por. *Teologia della partecipazione dei fedeli*, w: *La partecipazione dei fedeli alla Messa*, Roma 1963, 52. Cyt. za ks. R. Zielasko, *Teologia zgromadzenia liturgicznego* w: *Wprowadzenie do liturgii* (Praca zbiorowa), Poznań 1967, 126.

²⁸ EDIL n. 1843; PPK III, z. 2, Warszawa 1971, n. 5568.

²⁹ *Theologie der Liturgie*, Einsiedeln — Zürich — Köln 1959, 62.

nych³⁰. Cztery szczególnie uroczyste zgromadzenia należy przypomnieć:

1. uroczystość przeniesienia Arki Przymierza do świątyni Salomona i poświęcenia tej świątyni (2 Krl 8 i 2 Krn 5—7),
2. wielka Pascha za czasów króla Ezechiasza (2 Krn 29—30),
3. odnowienie Przymierza za panowania Jozjasza (4 Krl 22,3—23,25 i 2 Krn 34,14—35,19),
4. wielkie zgromadzenie pod przewodnictwem Ezdrasza po powrocie z niewoli babilońskiej (Neh 8—9).

W przebiegu tych zgromadzeń można się dopatrzyć kilku istotnych elementów. Zgromadzenia te są zwołane w imieniu Jahwe, ma w nich miejsce wsłuchiwanie się w słowa Jahwe, połączone są na ogół ze składaniem ofiar wśród modlitw i śpiewów. Jahwe w szczególny sposób był obecny w tych zgromadzeniach³¹.

Tłumacze Pisma św. oddali hebrajskie *qahal Jahwe* za pomocą określenia greckiego *ekklesia tou Theou*. Rzeczownik *ekklesia* pochodzi od czasownika *enkaleo* = zwołuję³².

Chrystus Pan gromadził wokół siebie społeczność, którą nazwał *ekklesia*. Św. Jan Ewangelista całe posłannictwo Chrystusa Pana streszcza w jednym zdaniu: „Jezus miał umrzeć za naród, a nie tylko za naród, ale także, by rozproszone dzieci Boże zgromadzić w jedno” (J 11, 51b—52). Ważnym zgromadzeniem Nowego Przymierza była Ostatnia Wieczerza. Wielkie zgromadzenie miało miejsce w dniu Zesłania Ducha Świętego (Dz 2, 1—41). Te zgromadzenia wywarły piętno na wszystkich zgromadzeniach liturgicznych Nowego Testamentu. Dzieje Apostolskie podkreślają, że gmina pierwotna „trwała w nauce Apostołów, we wspólnocie, w łamaniu chleba i w modlitwie” (Dz 2,42). Ta sama księga zaznacza: „Jeden duch i jedno serce ożywiały wszystkich wierzących” (Dz 4,32).

Wszystkie nasze zgromadzenia liturgiczne są kontynuacją i przypomnieniem tych zgromadzeń.

2. Zgromadzenie znakiem oznajmującym

Zgromadzenie liturgiczne jest znakiem Kościoła, jest po prostu Kościołem. G. Dix podkreśla, że słowo *ekklesia* oznaczało przez pierwsze trzy wieki zgromadzenia liturgiczne³³. W zgromadzeniu obecny jest w szczególny sposób sam Chrystus. On przecież powiedział: „Gdzie są dwaj lub trzej zebrani w imię moje, tam Ja jestem pośród nich” (Mt 18,20). Chrystus Pan obiecał także swoją obecność Kościołowi: „Oto Ja jestem z wami po wszystkie dni aż do skończenia świata” (Mt 28,20). Za J. Lécuyer możemy powiedzieć: „Zgromadzenie ukazuje się... jako znak widzialny obecności Pana, który przez swego Ducha jest w każdym momencie sprawcą jedności wszystkich członków swego Ciała. Kościół w zgromadzeniu ukazuje się jako „sakrament jedności”³⁴. Każde zgromadzenie liturgiczne jest znakiem hierarchiczności Kościoła, jak również znakiem wielości funkcji

³⁰ Ks. K. Waloszczyk, *Qahal Jahwe jako pierwotyp zgromadzeń liturgicznych*, Ruch Biblijny i Liturgiczny 27 (1974) 204—211.

³¹ Tamże, 207.

³² Por. G. Kittel, *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* III, Stuttgart 1938, 533 nn.

³³ G. Dix, *The Shape of the Liturgy*, Westminster 1964, 19—20.

³⁴ J. Lécuyer, *Zgromadzenie liturgiczne...*, 129.

w tym Kościele. To zgromadzenie jest mieszkaniem Boga. Budynek kościelny jest zasadniczo miejscem gromadzenia się Kościoła żywego. Ten żywy Kościół jest prawdziwym sanktuarium, w którym mieszka Bóg³⁵.

3. Zgromadzenie jako znak zapowiadający

Konstytucja dogmatyczna o Kościele podkreśla, że: „podołało się Bogu uświęcać i zbawiać ludzi nie pojedynczo, z wykluczeniem wszelkiej wzajemnej między nimi więzi, lecz uczynić z nich Lud, który by Go poznawał w prawdzie i zbożnie Mu służył” (KK 9). Ten Lud Boży osiągnie pełnię dopiero w chwale niebieskiej. Udział w zgromadzeniu liturgicznym jest zapowiedzią, zapoczątkowaniem wielkiego zgromadzenia wszystkich zbawionych w niebie „z każdego narodu i wszystkich pokoleń i języków” (Ap 7,9)³⁶. Udział w zgromadzeniu liturgicznym przygotowuje nas do udziału we wspólnocie zbawionych.

4. Zgromadzenie znakiem zobowiązującym

Ten znak, jakim jest zgromadzenie, jednocześnie do czegoś zobowiązuje. Wszyscy ochrzczeni muszą podjąć pewne obowiązki wyrażające ich postawę wobec zgromadzenia. Ojcowie Kościoła podkreślają najpierw obowiązek uczestniczenia w zgromadzeniu³⁷. W *Didaskaliach* czytamy: „Pouczaj lud nakazami i zachętami, by uczęszczał na zgromadzenia i nigdy tego nie zaniedbywał. Niech zawsze będą obecni, niech swoją nieobecnością nie pomniejszają Kościoła i nie pozbawiają Ciała Chrystusa, którego z jego członków”³⁸. Dokumenty pierwszych wieków akcentują także obowiązek pojednania z braćmi przed zgromadzeniem. Jest to wyraźne nawiązanie do słów Kazania na Górze: „Jeśli więc przyniesiesz swój dar przed ołtarz i tam wspomnisz, że twój brat ma coś przeciwko tobie, zostaw tam twój dar przed ołtarzem, a idź pierwszej i pojednaj się z twoim bratem” (Mt 5,23—24). Dla przykładu przytoczmy jedną wypowiedź, którą znajdujemy w *Didache*: „W dzień zaś Pański gromadźcie się, łamcie chleb i dzięki czyńcie, wyznawszy wpierw grzechy swoje, iżby czysta była ofiara wasza. Ktokolwiek zaś waśni się z bratem swoim, niech nie uczestniczy w waszym zebraniu, dopóki się nie pojedna, aby nie splamił waszej ofiary”³⁹.

Mówiąc o charakterze zobowiązującym zgromadzenia, trzeba także podkreślić obowiązek odpowiedzialności za zgromadzenie. Ten obowiązek przypominał wiernym naszej diecezji I Synod Katowicki⁴⁰.

Zgromadzenie jest znakiem rzeczywistości nadprzyrodzonej, ale w swoim przebiegu podobne jest do innych zgromadzeń. Naturalnie między zgromadzeniem liturgicznym a innym zebraniem istnieje zasadnicza różnica, ale są pewne podobieństwa. Na te podobieństwa zwrócił uwagę

³⁵ Tamże, 129.

³⁶ Por. Ks. R. Zielasko, *Teologia zgromadzenia liturgicznego*, w: *Liturgika ogólna*, Lublin 1973, 52 n.

³⁷ Np. św. Ignacy Antiocheński, *List do Magnezjan* 7,1—2, por. przypis 14. — Św. Jan Chryzostom, *In 2 Cor*, Homilia 18, 3, por. przypis 18.

³⁸ *Didaskalia* II, 59, 1. — Cyt. za J. Lécuyer, *Zgromadzenie liturgiczne...*, 130.

³⁹ *Nauka Dwunastu Apostołów* 14. Por. przypis 13.

⁴⁰ Por. Uchwała „Kult i modlitwa w Kościele Katowickim” 1.1.4 oraz 1.2.1, w: *Wiera, modlitwa i życie w Kościele Katowickim. Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej*, Katowice — Rzym 1976, 55. 58.

Th. Schnitzler w wydanej ostatnio książce o Mszy świętej⁴¹. Na początku przewodniczący otwiera zebranie i pozdrawia obecnych. Podobnie czyni celebrans na początku zgromadzenia eucharystycznego. Następnie odczytuje się na zebraniu protokół i ustala się, które postanowienia nie zostały wcielone w życie. Podobną funkcję spełnia akt pokutny w czasie Mszy św. Na zebraniach przewodniczący zachęca do wierności celom danej społeczności i podaje program zebrania. We Mszy św. cel zgromadzenia jest ogłaszany w słowach: Panie, zmiłuj się... i Chwała na wysokości Bogu. Program zaś zgromadzenia eucharystycznego podaje kolekta. W ramach obrad czyta się na zebraniach opracowania różnych komisji lub różnych członków. Po głosach przygotowanych przez różnych ludzi następuje dyskusja. We Mszy św. następują czytania słowa Bożego, po których następuje homilia. Na zebraniu ustala się i ogłasza, co będzie wszystkich obowiązywało. We Mszy św. niedzielnej składają wszyscy wyznanie wiary jako normę, która wszystkich obowiązuje.

Th. Schnitzler zwraca także uwagę na to, że istnieją zebrania szczególnie uroczyste, w czasie których następuje ratyfikacja jakichś układów. Wtedy ma miejsce wymiana aktów ratyfikacyjnych. Podobnie święta wymiana, *sacrum commercium*, ma miejsce we Mszy św. Wymianie aktów ratyfikacyjnych towarzyszy uroczyste przemówienie. Uroczystą mową we Mszy św. jest Modlitwa Eucharystyczna. Po wymianie układów następuje wspólny posiłek, uczta. We Mszy św. również jesteśmy zaproszeni na Ucztę. Jak przy stole mówi się o pokoju, tak we Mszy św. mamy także przed Ucztą Eucharystyczną modlitwę o pokój i przekazanie sobie znaku pokoju. Po zawarciu układów musi nastąpić urzeczywistnienie ich w życiu. Tak samo Msza św. w kościele musi się realizować we Mszy życia⁴².

IV. ROLA CELEBRANSA W ZGROMADZENIU

W zgromadzeniu liturgicznym istnieje szereg ról, szereg funkcji. I Synod Katowicki zarządza: „W każdej parafii i przy każdym kościele rektorskim czy klasztornym należy prowadzić zespół służby liturgicznej, do którego należą: ministranci, psalterzyści, kantorzy, lektorzy, chór liturgiczny, jak również kościelni, organiści i tradycyjne chóry kościelne”⁴³. Nie będziemy się wszystkimi funkcjami w zgromadzeniu zajmować, a ograniczymy się tylko do krótkiego omówienia roli celebransa w zgromadzeniu.

B. Fischer w opublikowanym niedawno artykule zaznacza, że nie wszyscy kapłani są zupełnie świadomi tego, co to znaczy przewodniczyć zgromadzeniu i jakim psychologicznym prawom podlega ta funkcja⁴⁴. Dodajmy, że i wśród nas wielu jeszcze odprawia liturgię, a nie przewodniczy zgromadzeniu.

Kim jest celebrans w zgromadzeniu i jakie są jego obowiązki wobec zgromadzenia?

Współczesna teologia widzi w celebransie znak Chrystusa, Najwyższe-

⁴¹ Th. Schnitzler, *Was die Messe bedeutet. Hilfen zur Mitfeier*, Freiburg — Basel — Wien 1977, 21 nn.

⁴² Tamże, 24 n.

⁴³ *Kult i modlitwa w Kościele Katowickim* 1.3.1, w: *Wiara, modlitwa i życie w Kościele Katowickim*, 59.

⁴⁴ B. Fischer, *Liturgische Erneuerung: Abschluss oder Anfang?*, Bibel und Liturgie 50 (1977) 52 n.

go Kapłana oraz reprezentanta Kolegium Apostołów⁴⁵. Konstytucja o liturgii stwierdza, że „prośby skierowane do Boga przez kapłana, który przewodniczy zgromadzeniu zastępując osobę Chrystusa, są wypowiedziane w imieniu całego ludu świętego i wszystkich obecnych” (KL 33). Ileż nieporozumień wynika stąd, że kapłan tej swojej funkcji nie rozumie. Chrystus Pan Apostołom powiedział: „To czyńcie na moją pamiątkę” (Łk 22, 19). Zasadniczo liturgii przewodniczy biskup jako następca Apostołów. Kapłan jest jego współpracownikiem i na terenie parafii reprezentuje biskupa, a przez niego staje się reprezentantem Kolegium Apostołów. Liturgię więc trzeba zawsze sprawować w łączności ze swoim biskupem.

Obowiązki celebransu wobec zgromadzenia można ująć za P. Cneudem w pięciu słowach: celebrans powinien zgromadzenie powołać, zorganizować, kochać, ożywiać i przygotować⁴⁶.

a) Celebrans ma powołać zgromadzenie, to znaczy ma on sprawić, żeby zaczęło ono istnieć jako zgromadzenie Ludu Bożego. Celebrans jako przewodniczący zgromadzenia ma w nim obudzić świadomość wspólnoty. Temu służą obrzędy wstępne celebracji liturgicznych. *Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego* podkreśla, że celem obrzędów wstępnych jest, aby wierni schodzić się razem, utworzyli wspólnotę⁴⁷.

Ważną rolę spełnia tu wprowadzenie w kilku słowach do celebracji liturgicznej. Ma to być jednocześnie nawiązanie rodzinnego kontaktu ze zgromadzeniem. A więc nie powinniśmy po słowach pozdrowienia: „Pan z wami” zaraz mówić: „Przepróśmy Boga za nasze grzechy...”, ale serdecznie zwrócić się do zgromadzonych. Spojrzenie na zgromadzonych, odpowiedni głos i gest mają tu wielkie znaczenie.

b) Celebrans ma zorganizować zgromadzenie. Chodzi o to, by nie sprawował liturgii sam, ale by rozdzielił poszczególne funkcje, by uaktywnił wiernych. Postulat naszego Synodu o zespole służby liturgicznej ma tu swe zastosowanie⁴⁸. Chodzi jednocześnie o świadomość, że poprzez różnorodność funkcji zgromadzenie jest znakiem, który objawia Kościół ustanowiony w różnorodności urzędów i służb.

c) Celebrans ma kochać swe zgromadzenie, jak Chrystus miłuje swój Kościół. Ta miłość do zgromadzenia ma się przejawiać w szacunku do zebranych wiernych, w których przecież obecny jest Chrystus. Celebrans kochający swe zgromadzenie będzie się starał poznać jego członków i ich potrzeby duchowe. W doborze czytań i modlitw winien mieć na uwadze dobro duchowe wiernych, a nie własne upodobania⁴⁹.

d) Przewodniczący zgromadzenia winien je ożywiać, czyli pozwolić mu odnaleźć ducha wspólnoty. Może to uczynić przez różne zachęty w przewidzianych miejscach, a przede wszystkim przez homilię. Celebrans ożywia zgromadzenie swoją postawą w czasie celebracji: stopniem zaangażowania i skupienia, sposobem mówienia i śpiewania, autentycznością i prostotą gestów. Ziewanie przy ołtarzu, gesty niedbałe na pewno nie ożywiają zgromadzenia. Ważnym czynnikiem ożywienia zgromadzenia jest

⁴⁵ Por. J. L é c u y e r, *Le célébrant*, La Maison Dieu nr 61 (1960) 5—29.

⁴⁶ P. C n e u d e, *L'assemblée*, La Maison Dieu nr 100 (1969) 89—103

⁴⁷ Por. *Wprowadzenie ogólne do Mszału Rzymskiego* n. 24; EDIL n. 1419; PPK VI, z. 2, Warszawa 1975, n. 11506.

⁴⁸ Por. przypis 43.

⁴⁹ Por. *Wprowadzenie ogólne do Mszału Rzymskiego* nn. 313 i 316; EDIL n. 1708—1711; PPK VI, z. 2, nn. 11917 i 11927.

także milczenie w określonych momentach. Jeżeli celebrans zachęca wiernych słowami: „Módlmy się”, to powinien im dać chwilę czasu na modlitwę w ciszy, a dopiero potem zebrać modlitwy wszystkich w oracji. Nie raz słyszy się narzekanie, że Msza św. jest przegadana. Dajmy we właściwych miejscach okazję do modlitwy w ciszy. Nie odmawiamy jednak po cichu Modlitwy Eucharystycznej. Tym, którzy mają pokusę odmawiać Modlitwę Eucharystyczną po cichu, radzi jeden z liturgistów, by raczej część swojej homilii wygłosili po cichu, a główną modlitwę celebransa recytowali głośno⁵⁰.

e) Przygotowanie zgromadzenia może mieć miejsce na różnych płaszczyznach. Dokonuje się ono już w czasie celebracji przez zachętę do udziału w następnym zgromadzeniu. Ma ono miejsce we wspólnym przygotowaniu liturgii. Chodzić powinno nie tylko o przygotowanie praktyczne, techniczne, ale także o właściwą formację duchową tych, którzy pełnią jakieś funkcje w zgromadzeniu. Przygotować zgromadzenie, oznacza nie szokować wiernych stale nowymi pociągnięciami i niewłaściwą improwizacją.

Kończąc te uwagi, można powiedzieć, że wybiła godzina zgromadzenia liturgicznego. Trzeba sobie jednak uświadomić, że nie można się po zgromadzeniu spodziewać wszystkiego⁵¹. Obok formowania zgromadzenia liturgicznego konieczne są także inne działania duszpasterskie, działania, które poprzedzają, i działania, które przedłużają zgromadzenie. Niewątpliwie wielką rolę odgrywa tu katecheza dorosłych, gdzie można przygotować zgromadzenie. Więzy tu zaciągnięte pomogą nam ożywić nasze zgromadzenia i uczynić je bardziej autentycznymi. Wtedy liturgia naszych zgromadzeń będzie żywsza. Wtedy liturgia może stać się źródłem i szczytem całej działalności Kościoła (KL 10).

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne XI (1978)

KS. ROMUALD RAK

WEWNĘTRZNA JEDNOŚĆ EUCHARYSTII

Dnia 2 września 1974 r. w czasie pielgrzymki kapłanów w diecezji katowickiej wygłosił autor homilię na temat: Eucharystia w życiu kapłana. Przedstawił w niej 5 elementów wewnętrznego udziału we Mszy św. Są nimi: dziękczynienie, przyjęcie z wiarą i miłością słowa Bożego, akt miłości bliźniego połączony z darami chleba i wina, ofiarowanie siebie samego Ojcu w niebiesiech¹ oraz pobożne przyjęcie Ciała Pańskiego w wierze i sakramencie. Te same elementy wyliczają uchwały I Synodu Diecezjalnego w Katowicach, z tym, że dodają one jeszcze jeden element wewnętrznego uczestnictwa, mianowicie „prośbę o wymianę darów, ofiar i trudów życia na łaski i błogosławieństwa”². Elementy te są bardzo waż-

⁵⁰ B Fischer, *Zonen der Stille*, Gottesdienst 9 (1975) 5.

⁵¹ Por. Ks. R. Zielański, *Teologia zgromadzenia liturgicznego*, w: *Wprowadzenie do liturgii* (Praca zbiorowa), Poznań 1967, 133 n.

¹ Wiadomości Diecezjalne Katowickie 42 (1974) nr 11—12, 261—267.

² I Synod Diecezjalny Katowicki, *Liturgia* 1.1. 9.